

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ДЕМОГРАФІЯ
ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

Методичні рекомендації
до виконання практичних завдань
для студентів спеціальності
291 "Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії"
першого (бакалаврського) рівня

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2021

УДК [314+338.2](072.034)

Д94

Укладачі: О. В. Перепелюкова

Є. В. Воронюк

Затверджено на засіданні кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу.

Протокол № 1 від 25.08.2020 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Демографія та економічна політика [Електронне видання] :
Д94 методичні рекомендації до виконання практичних завдань для студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня / уклад. О. В. Перепелюкова, Є. В. Воронюк. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 32 с.

Подано практичні завдання за основними темами навчальної дисципліни та методичні рекомендації до їх виконання з метою закріплення знань, формування вмінь та навичок студента. Складено для поглибленого вивчення лекційного матеріалу, надання допомоги студентам під час самостійної роботи.

Рекомендовано для студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня.

УДК [314+338.2](072.034)

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2021

Вступ

Необхідність досліджувати демографічні та економічні зміни в населенні підтверджується дуалістичним характером ситуації. З одного боку, вона є результатом і відображенням соціально-економічного розвитку, а з іншого – фактором суспільного розвитку держави, її національної безпеки, фактором розвитку міжнародних відносин у суспільстві. Ураховуючи ряд найважливіших проблем народонаселення (починаючи від глобальних проблем переселення супутніх проблем, закінчуючи проблемами депопуляції національного, регіонального і локального масштабів), вивчення особливостей демографічної та економічної ситуації (як на глобальному, так і на локальному рівнях) не втрачає своєї актуальності. Від населення значною мірою залежить формування міжнародних зв'язків, спеціалізація виробництва, потужність і структура потоку продукції, яка вивозиться за межі певної території, розвиток місцевого виробництва. Населення як споживач значною мірою впливає на розвиток галузей, які забезпечують його потреби в продуктах харчування і промислових товарах, послугах, зрештою – визначає умови внутрішнього попиту. Таким чином, особливості складу та структури населення, тенденції демографічних та міграційних процесів, особливості демографічної поведінки, диференційовані за місцем проживання, є необхідною складовою характеристики населення територій різних ієрархічних рівнів, що формує необхідність проведення відповідної економічної політики та сприяє розвитку міжнародних відносин.

Метою викладання навчальної дисципліни є здобуття знань про сутність та закономірності відтворення населення у суспільно-економічній зумовленості цього процесу, зокрема розуміння специфіки та взаємозв'язків демографічних процесів народжуваності, смертності, шлюбності, розлучуваності тощо, знання закономірностей формування та динаміки міграційних процесів, дослідження сучасного демографічного стану України та світових тенденцій демографічних процесів, ознайомлення з основними методами демографічних досліджень і їх застосуванням у сучасному управлінні соціально-економічними процесами; розкриття шляхів використання отриманих знань для вирішення проблем суспільного розвитку.

1. Тематика практичних занять

Проведення практичних занять ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах для виявлення ступеня оволодіння необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різного рівня складності для їх вирішення на занятті. Воно передбачає проведення попереднього контролю знань, вмінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, вирішення завдань із їх обговоренням, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік тем практичних занять

Назва змістового модуля	Теми практичних занять (за модулями)	Рекомендована література
<i>Змістовий модуль 1.</i> Теоретико-методичні засади та джерела даних демографії	<i>Тема 1.</i> Демографія як система соціальних наук. Теоретичні засади та методи демографії. Демографічна ситуація і демографічний процес. Закони населення	Основна: [1 – 19]. Додаткова: [20 – 26]
	<i>Тема 2.</i> Склад населення за статтю, його вікова структура. Статеві-вікова піраміда. Тип статево-вікової структури, її еволюція і сучасний стан. Старіння населення, його показники	Основна: [1 – 19]. Додаткова: [20 – 26]
	<i>Тема 4.</i> Народжуваність і планування сім'ї. Аналіз структури новонароджених та матерів. Інтенсивний аналіз народжуваності і плідності. Коефіцієнт сумарної плідності. Аналіз плідності методом реального покоління	Основна: [1 – 19]. Додаткова: [20 – 26]
<i>Змістовий модуль 2.</i> Особливості ведення економічної політики держави	<i>Тема 7.</i> Основні принципи формування і реалізації економічної політики. Система цілей економічної політики. Механізм реалізації економічної політики	Основна: [1 – 19]. Додаткова: [20 – 26]
	<i>Тема 9.</i> Зовнішньоекономічна політика України за умов сучасної глобалізації Зовнішньоекономічна діяльність держави за умов глобалізації	Основна: [1 – 19]. Додаткова: [20 – 26]
	<i>Тема 10.</i> Законодавча та інституціональна бази економічної політики в Україні	Основна: [1 – 19]. Додаткова: [20 – 26]

2. Рекомендації до практичних занять

Змістовий модуль 1

Теоретико-методичні засади та джерела даних демографії

Тема 1. Методичні засади демографії

Теоретичні питання

1.1. Аналіз демографічної ситуації різних країн світу.

1.2. Вивчення основних законів народонаселення.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Завдання 1.1

Наведіть результати дослідження основних відмінностей у демографічній ситуації різних країн світу у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Основні показники населення за країнами

Держави	Країна і короткі відомості про неї	Кількість населення (тис. осіб)	Кількість жінок (тис. осіб)	Кількість чоловіків (тис. осіб)
Австралія				
Бельгія				
Білорусь				
Великобританія				
Іспанія				
Італія				
Канада				
КНР				
Інші країни (перерахувати)				

Методичні рекомендації до виконання завдання 1.1

У процесі виконання завдання слід урахувувати рік, за який здійснюється порівняння.

Завдання 1.2

Вивчення основних законів народонаселення. Розрізняють всезагальні (діють в усіх суспільно-економічних формаціях), загальні (діють у декількох формаціях), специфічні (діють в окремій формації) та етапно-стадійні (діють на окремій стадії, ступені, етапі розвитку суспільно-економічної формації, під час переходу від однієї формації до іншої). Закони народонаселення, а також закони природного руху населення (пов'язані з народжуваністю й смертністю), закони просторового руху населення (його міграції тощо), закони соціального руху населення (зміни класової структури тощо). Проаналізувати їх зміст та сфери регулювання.

Методичні рекомендації до виконання завдання 1.2

Під час виконання завдання слід побудувати структурно-логічну схему, яка становитиме послідовність розвитку цих законів.

Тема 2. Чисельність населення та його склад

Теоретичні питання

2.1. Аналіз складу населення в регіональному аспекті за регіонами України за останні 10 років.

2.2. Формування відповідної статево-вікової піраміди населення України за останні 10 років.

2.3. Проаналізувати показники старіння населення у світовому вимірі.

2.4. Проаналізувати показники старіння населення в Україні.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Завдання 2.1

Порівняйте склад населення в регіональному аспекті за регіонами України за останні 10 років. Дані занести в табл. 3.

Запитання:

1. Визначте основні фактори, які вплинули на скорочення або збільшення населення в регіонах.

2. Яким чином економічний розвиток регіону впливає на чисельність населення, яке проживає на його території?

Розподіл населення за регіонами України за 2019 рік

Регіони/області	Роки					
	2019	2018	2017	2016	2015	...
Україна	42 027 809					
Вінницька	1 552 905					
Волинська	1 033 375					
Дніпропетровська	3 191 562					
Донецька	4 148 854					
Житомирська	1 214 202					
Закарпатська	1 255 296					
Запорізька	1 696 619					
Івано-Франківська	1 370 674					
Київська	1 774 492					
Кіровоградська	9 393 29					
Луганська	2 143 873					
Львівська	2 517 053					
Миколаївська	1 125 479					
Одеська	2 378 769					
Полтавська	1 393 708					
Рівненська	1 155 131					
Сумська	1 074 833					
Тернопільська	1 042 287					
Харківська	2 667 030					
Херсонська	1 032 777					
Хмельницька	1 259 704					
Черкаська	1 199 244					
Чернівецька	903 003					
Чернігівська	998 520					
м. Київ	2 959 090					

Завдання 2.2

Формування відповідної статеві-вікової піраміди населення України за останні 10 років. Статеві-вікова структура населення повинна мати вигляд графіка (рис. 1).

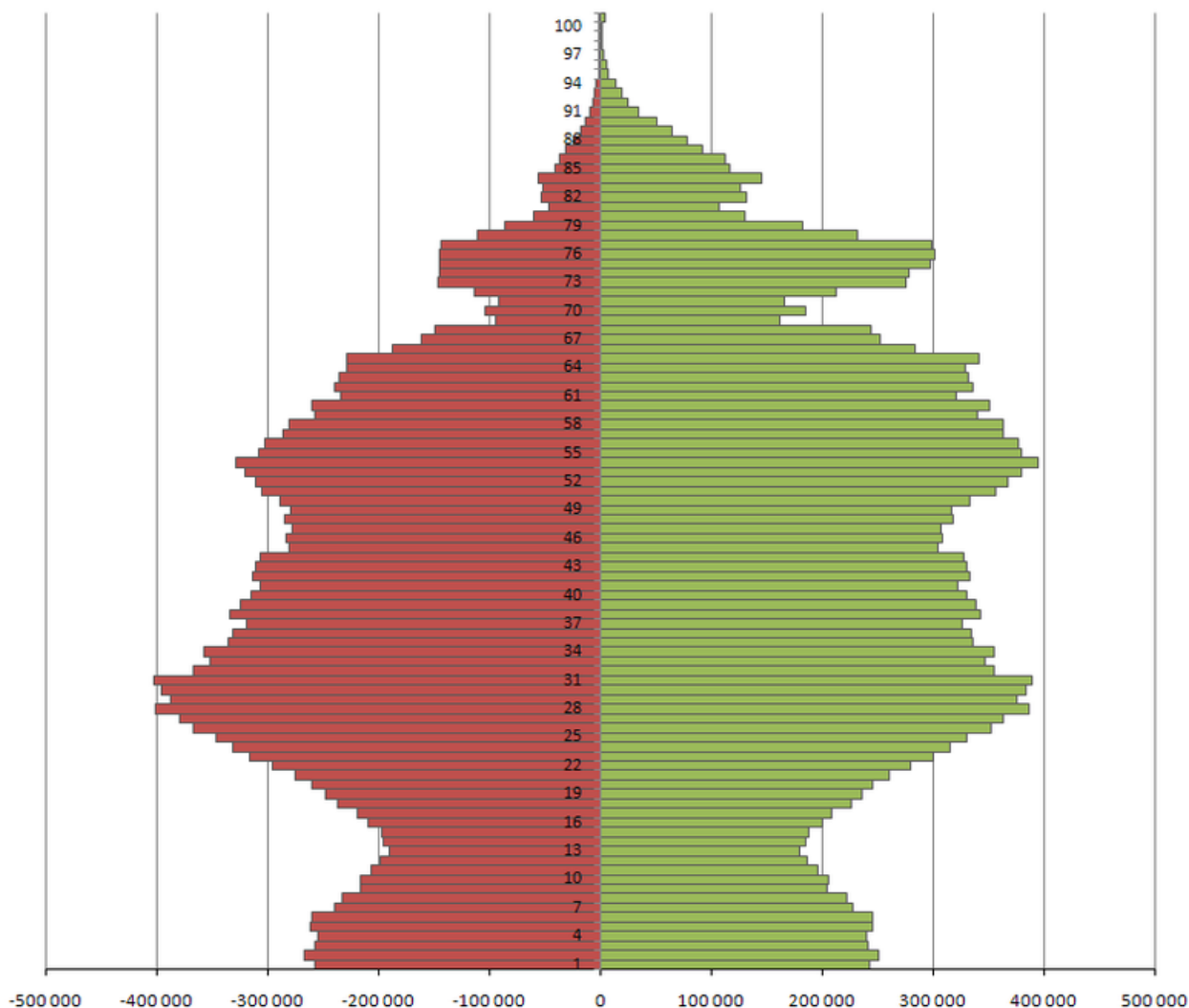

Рис. 1. Статеві-вікова структура населення України за 2018 рік

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.2

Для визначення статеві-вікової структури населення доцільним є використання офіційного сайту статистики України та відповідне програмне забезпечення (MS Excel). Такі графіки повинні бути за кожен рік аналізу статеві-вікової структури.

Завдання 2.3. Проаналізувати показники старіння населення в світовому вимірі

Старіння населення – це процес, який характерний для всіх європейських держав, але висока частка старих людей там досягається, головним чином, високою тривалістю життя, тобто старіння "знизу", а в Україні – за рахунок зменшення кількості дітей, тобто "старіння згори". Цей процес буде продовжуватись і надалі. Вікова структура

населення України свідчить про регресивний тип відтворення поколінь: у ній нараховується понад 14,3 млн пенсіонерів, з них за віком – понад 10,3 млн осіб, за інвалідністю – понад 2,0 млн осіб. У розрахунку на 1 000 жителів припадає понад 300 пенсіонерів. Відбувається постійне скорочення економічно ефективної частини населення; частка людей у віці 15 – 24 роки, – 15 %, а 25 – 59 років – 46,7 %. Скорочення економічно активного населення призведе до ще більшого зростання рівня навантаження на населення працездатного віку. За шкалою ООН старим населення вважається тоді, коли частка людей у віці понад 65 років становить більше 7 %. В Україні вона загалом досягнула 15,9 %, а серед сільських жителів – 19,8 %. Тому населення країни оцінюють як дуже і дуже старе. Важливими наслідками старіння населення, як зазначають західноєвропейські дослідники, є, окрім погіршення демографічних показників, ще й такі: зниження здатності до освоєння нових професій і застосування нових технологій, негативний вплив на ефективність виробництва, бо з віком величина зарплати збільшується, а продуктивність праці зменшується.

Прогноз вікової структури, складений Відділом демографії і відтворення трудових ресурсів Інституту економіки НАН України на 2026 рік показує, що частка людей пенсійного віку збільшиться до 24,7 %, а дітей – зменшиться до 15 %, відповідно збільшиться демографічне навантаження людьми старшого віку на працездатних людей. Ці показники уже в 2018 році становили 23,8 % (старшого віку) і 16,3 % (молодшого віку), їх зміна відбувається значно вищими темпами, ніж передбачалась.

Дослідження вчених нашої країни підтверджує, що в сучасних умовах неможливо докорінно поліпшити вікову структуру населення внаслідок збільшення показників народжуваності. Тому статеві-вікові піраміди населення все більше звужуватимуться в основі. Найголовнішим завданням, що стоїть у галузі поліпшення якісної структури населення є створення можливостей для підвищення якості життя всіх людей, ефективного використання як працездатного населення, так і соціального, культурного і трудового потенціалу населення старшого віку. Всебічне вивчення соціально-економічних характеристик різних вікових груп людей, особливо професійної придатності, яка пов'язана із віком і досвідом, дасть можливість переглянути деякі негативні моменти, пов'язані зі старінням людей.

Запитання:

1. Побудувати рейтинг країн світу за показником старіння населення, виокремивши країни, де привілює старше покоління та більш молода нація.

2. Проаналізувати вплив економічного розвитку країни на фактор старіння населення.

Методичні рекомендації до виконання завдань 2.3

Під час виконання завдань слід користуватися даними Євростату. Для визначення впливу економічного розвитку населення та темпів старіння нації, показником, який характеризує економічний розвиток країни, обрати показник валового внутрішнього продукту (ВВП) у розрахунку на 1 особу.

Завдання 2.4. Проаналізувати показники старіння населення в Україні

Визначити темпи старіння населення в Україні за останні 10 років. Провести аналіз статево-вікової структури з виокремленням чоловіків та жінок за показником швидкості старіння. Провести регіональний розподіл зміни старіння населення за регіонами України. Для визначення відповідних даних доцільним є користування офіційним сайтом державної служби статистики.

Тема 4. Народжуваність і планування сім'ї

Теоретичні питання

4.1. Особливості структури народжуваності дітей за країнами світу.

4.2. Вікова структура породіль за різними країнами світу.

4.3. Розрахунок коефіцієнта сумарної плідності.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Завдання 4.1

Серед глобальних чинників скорочення чисельності населення головним є, безумовно, низький рівень народжуваності. Його зниження до рівня, що не забезпечує навіть простого відтворення покоління батьків, сталося в усіх країнах Європи. Падіння народжуваності в кінці ХХ століття є, передусім, зворотним боком соціального захисту статусу жінки,

розширення сфери її інтересів, високого рівня освіти та зайнятості. Не можна нехтувати також тим, що діти перестали бути основою родинного благополуччя і гарантією для батьків прийнятного рівня на старість. Необхідність у народженні багатьох дітей (оскільки до зрілості з них доживало декілька) втратила актуальність через багаторазове зниження рівня дитячої смертності (з 35,4 у 1959 році до 9,5 померлих немовлят на 1 000 народжених у 2004 році). Нині дуже низький рівень народжуваності (приблизно вдвічі нижчий за такий, що забезпечує просте відтворення) спостерігається в Австрії, Іспанії, Італії, практично в усіх країнах Східної Європи, а взагалі у 21 країні Європи рівень народжуваності є нижчим за рівень смертності. Це – один із глобальних наслідків демографічного переходу в розвинених країнах.

Усталена тенденція зниження народжуваності спостерігається в Україні з 1952 року, а з 1963 року рівень народжуваності в Україні не забезпечує навіть простого відтворення населення (пересічна мешканка міста перестала народжувати достатню для цього кількість дітей з кінця 1950-х років, а пересічна селянка – від початку 1990-х років). Найбільш помітне зниження народжуваності (більш ніж на 20 тисяч дітей на рік) спостерігалось у 1953, 1955, 1961 – 1965, 1973, 1977, 1985, 1987, 1989 – 1999 роках. Адекватне зростання кількості народжених спостерігалось за цей період тільки в 1954, 1956 – 1958, 1966, 1970, 1983 та 1986 роках.

Упродовж останнього десятиліття закономірний процес зниження народжуваності значно прискорився. Основними причинами є зниження рівня життя, невпевненість у завтрашньому дні, багаторазове подорожчання всіх без винятку товарів дитячого асортименту, зростання оплати виховання дітей у дошкільних та позашкільних закладах, запровадження неофіційної плати за навчання в багатьох школах, як це відбувається завжди під час економічних криз, погіршення репродуктивного здоров'я. Якби народжуваність протягом 1989 – 2001 років залишалась на рівні 1989 року, то за цей період народилося б на 2,3 млн дітей більше, ніж фактично. Деякий оптимізм вселяє зростання чисельності народжених у 2002 – 2004 роках – вперше після 1986 року.

Переважно через низький рівень народжуваності Україна за 1993 – 2004 роки втратила більше 4 млн населення. Кризовий стан дітородної діяльності полягає не лише у швидкому зниженні народжуваності, і, як результат, – у надзвичайно низькому її рівні, а й у деформації структури народжуваності й народжених (за черговістю народжень, їх розподілом

за віком матері, її шлюбним станом та іншими ознаками). Унаслідок цих несприятливих змін деформується віковий склад населення, зменшується його демографічний і трудовий потенціали.

На жаль, нема підстав розраховувати на істотне зростання народжуваності в найближчій перспективі. Принаймні, всі прогнози і національних, і міжнародних фахівців – навіть за оптимістичними сценаріями – передбачають збільшення народжуваності максимум до 1,5 (у 2017 році цей показник становив 1,2) дитини на одну жінку, але цього порогу буде досягнуто не раніше 2025 року за умов зміни репродуктивних настанов та підвищення рівня життя.

Кризовий стан генеративної активності населення даватиметься ознаки протягом життя кількох поколінь на рівні не лише сім'ї, а й усього суспільства, навіть якщо ситуація і зміниться. Як наслідок, у майбутньому спостерігатиметься хвилеподібна динаміка чисельності населення і його вікових контингентів, що може перетворитися на відчутну перепону в досягненні сталого розвитку країни.

Запитання:

1. Необхідно проаналізувати особливості динаміки народжуваності дітей за різними країнами світу.
2. Визначити зміни в віковій структурі породіль за останні 10 років.

Завдання 4.2

Вікова структура породіль за різними країнами світу.

Дослідження народжуваності, як правило, включають з'ясування характеристик і динаміки цього процесу в різних вікових групах. Однак праць, де безпосередньо об'єктом цілеспрямованого вивчення проблем народжуваності були б жінки певної вікової групи, поки що небагато. Стрімке, безпрецедентне зростання народжуваності у 35 – 39-річних жінок обумовило необхідність окремого всебічного дослідження характеристик дітонародження у жінок середнього віку. Науковий інтерес посилюється ще й тією обставиною, що дітородні установки сучасних 35 – 39-річних жінок формувались у відносно благополучні 1980-ті роки, коли завдяки проведеним заходам демографічної політики (зокрема, запровадженню частково оплачуваної відпустки по догляду за дитиною у віці до 1 року та неоплачуваної відпустки по догляду за дитиною віком до 1,5 року з призначенням щомісячної допомоги за оплачуваною відпусткою) дещо підвищився престиж материнства.

Однак вік, в якому зазвичай спостерігається найбільша дітородна активність, у цих жінок припав на кризовий період 1990-х років, у скрутних умовах якого внаслідок сукупної негативної дії соціально-економічних чинників навіть низькі дітородні установки залишились нереалізованими. Народження дитини було відкладене в очікуванні сприятливіших умов. Водночас середній вік (35 – 39 років) у певному сенсі є вирішальним щодо задоволення потреби у певній кількості дітей. Береться до уваги не лише біологічний аспект народження дитини, а навіть більшою мірою соціально-психологічний: можливість не тільки народити здорову дитину, а й виховати її, дати належну освіту, уникнути конфлікту різних поколінь тощо. Як зауважують психологи, середній вік – це час початку фізичного спаду й усвідомлення цього спаду, а також час, коли соціальне оточення "нагадує" про те, що людина старіє. Це період зміни і координації численних ролей, а також здатність балансувати і координувати конкуруючі потреби.

У контексті цієї конкуренції підвищену дітородну активність жінок середнього віку можна сприймати як визнання дійсної цінності дітей для покоління, яке репрезентують ці жінки. Чисельність новонароджених у жінок у віці 35 – 39 років у 2018 році становила 32,1 тис. дітей, що майже вдвічі перевищило їх чисельність у 2001 році, проте залишається меншим, ніж було народжених у 1989 році, а також у 2,1 рази менше, ніж чисельність немовлят у 35 – 39-річних матерів у 1965 році, і у 2,4 рази менше, ніж у 1960 році. Частота народжень у жінок віком 35 – 39 років у 2007 році наблизилась до рівня 1989 року, але є нижчою за рівень середини 1980-х років.

Усе зазначене позбавляє підстав для занепокоєння медиків щодо збільшення випадків патологій під час народження дитини в зв'язку зі зростанням народжуваності у жінок старше 35 років. До 1986 року зміна частки народжених у 35 – 39-річних жінок у загальній сукупності новонароджених здебільшого була спричинена структурним фактором – зміною частки жінок цієї вікової групи у загальній чисельності жінок фертильного віку. Однак, починаючи з 1987 року протягом п'ятиріччя частка дітей, народжених 35 – 39-річними жінками, знижувалась всупереч тому, що питома вага жінок віком 35 – 39 років у сукупності жінок дітородного віку продовжувала підвищуватись. Імовірно, більшість жінок цих когорт вже реалізувала свої дітородні установки у більш ранньому віці, у роки запровадження зазначених заходів демографічної політики.

Завдання:

1. Проаналізувати особливості зміни народжуваності в різні роки.
2. Які особливості регулювання народжуваності існують в різних країнах. Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 4.3

Розрахунок коефіцієнта сумарної плідності.

Демографічна статистика має сформовану систему показників для аналізу природного руху населення. Окремі показники можна класифікувати за різними критеріями. Перш за все показники можна розподілити на абсолютні та відносні. Абсолютні показники отримуються або шляхом звичайного підрахунку кількості подій, або шляхом розрахунку за певним алгоритмом (наприклад, природний приріст населення дорівнює різниці між кількістю народжених та кількістю померлих). Абсолютні показники природного руху населення не можуть використовуватись для аналітичних цілей ані під час часових, ані під час просторових порівнянь. Це пояснюється тим, що ці показники продукують різні за чисельністю сукупності населення. Абсолютні показники у процесі проведення аналізу використовуються тільки для подання обсягу події. Абсолютні показники позначаються словами "кількість народжених", "кількість померлих" тощо. Суфікс "-ність" у словах "народжуваність", "смертність" тощо означає інтенсивність демографічних подій, тобто так позначаються тільки відносні показники. Відносні показники отримуються в результаті співвідношення двох показників, один з яких є базою порівняння. Оскільки для розрахунку відносних показників використовуються абсолютні показники, безпосередньо перед проведенням розрахунку проводиться аналіз вхідної інформації на наявність "невідомих" даних. Наприклад, під час розрахунку показників за віком необхідно врахувати, що вік особи, відносно якої відбулась демографічна подія, може бути невідомим. У цих випадках попередньо здійснюється розподіл осіб невідомого віку за віковими групами. При цьому розподіл осіб невідомого віку проводиться пропорційно чисельності вікових груп осіб, вік яких відомий.

Завдання:

1. Розрахувати коефіцієнт плідності за основними країнами.
2. Розрахувати коефіцієнти плідності за регіонами України.

Є такі умовні дані за трьома країнами (табл. 4).

Основні показники населення за країнами

Країни	Період, за який є дані	Кількість народжених	Кількість померлих	Середня чисельність населення, тис. осіб
А	3 місяці	360	190	1 735
Б	6 місяців	810	760	1 250
В	12 місяців	2 050	1 750	2 270

Необхідно: розрахувати коефіцієнти природного руху населення країн. Порівняти одержані результати.

Методичні рекомендації до виконання завдання 4.3

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту, шлюбності та розлучуваності розраховуються за формулами наведених далі.

За відсутності відомостей про чисельність населення іноді користуються так званим життєвим індексом, який одержують діленням числа народжених на число померлих:

$$I_{ir} = \frac{N}{M} \times 100.$$

Найбільш простим способом обчислення коефіцієнта смертності немовлят є визначення відношення кількості померлих у віці 0 років до тих, що народилися за відповідний період часу. Але сукупність померлих складається з двох сукупностей: тих, хто народився в поточному році та тих, хто народився в минулому році. Тому більш правильно коефіцієнт смертності немовлят отримати так:

$$m_0 = \frac{M_0}{\frac{1}{2}N_0} + \frac{M_0}{\frac{1}{2}N_1},$$

де N_0 і N_1 – кількість народжених відповідно у поточному та минулому роках;

M_0 – кількість померлих у поточному році дітей віком до 1 року.

Змістовий модуль 2

Особливості ведення економічної політики держави

Тема 7. Основні принципи формування і реалізації економічної політики

Теоретичні питання

7.1. Сутність впливу розвитку економіки на розвиток суспільства.

7.2. Основні етапи розвитку економічної політики.

Рекомендована література: основна: [1 – 5]; додаткова: [6 – 10].

Завдання 7.1

Сутність впливу розвитку економіки на розвиток суспільства.

Завдання

Проаналізувати взаємозв'язок між економічним розвитком держави та добробутом суспільства. Визначити показники людського розвитку за країнами світу.

Методичні рекомендації до виконання завдань 7.1

Індекс людського розвитку обчислюється за такими трьома основними показниками:

Очікувана тривалість життя – оцінює довголіття.

Рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання.

Рівень життя, оцінений через ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) у доларах США.

Розроблена і науково обґрунтована узагальнена система показників, що характеризує кількісні та якісні характеристики соціально-економічної диференціації соціального розвитку, що містить:

коефіцієнт диференціації індексу розвитку людського потенціалу, що характеризує ступінь відмінності в соціально-економічному розвитку аналізованих країн або регіонів усередині країни або соціальних груп;

коефіцієнт диференціації індексу здоров'я (довголіття), що показує, наскільки стан здоров'я в одній країні або регіоні краще, ніж в іншій;

коефіцієнт диференціації індексу освіти. Такий показник визначає ступінь перевищення рівня освіти населення в одній країні (регіоні або

іншому об'єкті дослідження) над рівнем освіти (грамотності) населення іншої країни;

коефіцієнт диференціації індексу доходу, що визначає ступінь економічної диференціації аналізованих країн або регіонів;

коефіцієнт диференціації індексу смертності як показник відмінностей у стані здоров'я порівнюваних країн або регіонів;

коефіцієнт диференціації рівня професійної освіти, що відображає відмінності в ступені охоплення навчанням другого і третього ступеня освіти в досліджуваних країнах або регіонах. Так, 10-ка країн – лідерів за рівнем людського розвитку станом за 2017 рік наведена у табл. 5.

Таблиця 5

Рейтинг країн світу за показником людського розвитку

Рейтинг країни	Країни	Показник індексу людського розвитку
1	Норвегія	0,949
2	Австралія	0,939
3	Швейцарія	0,939
4	Німеччина	0,926
5	Данія	0,925
6	Сінгапур	0,925
7	Нідерланди	0,924
8	Ірландія	0,923
9	Ісландія	0,921
10	Канада	0,920
11	США	0,920

Завдання 7.2

Проаналізувати основні етапи розвитку економічної політики.

Економічна теорія як наука, пройшла довгий шлях свого становлення та розвитку. Разом із розвитком людського суспільства поступово нагромаджується досвід і вміння у процесі виробництва. Ці знання закріплюються і передаються із покоління в покоління у вигляді різних заповідей та правил поведінки.

Як самостійна наука економічна теорія сформувалася у період становлення капіталізму та формування національного ринку (XVII ст.).

1. Першою теоретичною школою був меркантилізм (від італ. mercante – купець). Меркантилісти вивчали в основному зовнішню торгівлю, в якій вони вбачали основне джерело багатства. Вони вважали, що багатство людей – це гроші, золото. Меркантилісти радили розширювати зовнішню торгівлю, нагромаджувати золото і вважали таку політику доцільною. Англійський меркантиліст Томас Мен обґрунтував таке положення: баланс зовнішньої торгівлі є регулятором багатства країни. Для цього треба продавати щорічно на більшу суму, ніж купляти. Один із найбільш видатних представників меркантилізму Атуан де Монкрет'єн дав тодішній економічній теорії нову назву – політична економія, тобто наука державного управління економікою.

Деякі ідеї меркантилізму притаманні і першим російським економістам (Посошков І. Т., Орлін-Нацокін А. Л.). Вони піклувалися про збільшення товарообігу всередині країни, а зовнішню торгівлю розглядали як засіб розвитку промисловості і сільського господарства.

2. Поступово з проникненням торгового капіталу в сферу виробництва змінювалися і погляди ідеологів буржуазії. Виникла наукова школа фізіократів (від грецького "влада природи"). Яскравим представником цієї школи був Ф. Кене. Фізіократи вважали, що джерелом багатства є виробництво, хоча є тільки одна його галузь – сільське господарство, де багатство виникає природним шляхом. З часом погляди їх дещо змінюються – зростання багатства вони пов'язували тільки з природною родючістю землі. На цій підставі не вважали промисловість галуззю, де створюється приріст доходу. Власне природа без застосування капіталу і праці не може постійно примножувати суспільне багатство.

3. Іншою школою економічної теорії стала класична школа. Видатними представниками цієї школи були У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо. Вони вважали, що багатство нації створюється у сфері матеріального виробництва, в усіх його галузях. Зростання багатства відбувається тоді, коли первісно втілена у виробництво сума вартостей (у вигляді грошей, товарів) переростає на додаткову величину (прибуток). Так було зроблено відкриття, яке дозволило економічній теорії стати наукою.

Формування і реалізація державної економічної політики зазвичай мають чотири етапи або, як іноді називають цей процес, "політичний цикл", що складається з декількох послідовних дій:

1-й етап – визначення суспільних проблем і цілей політики (ініціювання політики);

2-й етап – розроблення і легітимізація державної економічної політики (формування політики);

3-й етап – здійснення і моніторинг державної економічної політики (здійснення політики);

4-й етап – оцінювання і регулювання державної економічної політики (оцінювання політики).

Якщо розглядати даний процес з точки зору взаємозв'язку суспільних проблем і держави, то на першому етапі держава повинна визначити ці проблеми (проблеми для держави), на другому етапі – розробити стратегію і план їх вирішення, а також законодавчо закріпити (легітимізувати) політику, на третьому етапі – здійснити заходи щодо вирішення цих проблем (держава для проблем), а на заключному етапі – оцінити результати і намітити свої майбутні дії (програма для держави). Зміст і результати кожного етапу навести в табл. 6.

Таблиця 6

Зміст етапу	Результат етапу

Методичні рекомендації до виконання завдання 7.2

Під час виконання завдання слід здійснити аналіз статистичних розвитку економічної думки за певними періодами часу.

Тема 9. Зовнішньоекономічна політика України за умов сучасної глобалізації

Теоретичні питання

9.1. Визначення поетапного розвитку зовнішньоекономічної політики держави.

9.2. Визначення ключових факторів розвитку та здійснення зовнішньоекономічної політики держави в умовах глобалізації.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Завдання 9.1

Необхідно проаналізувати основні етапи розвитку зовнішньоекономічної політики держави. Визначити особливості кожного етапу.

Основною метою зовнішньоекономічної політики є забезпечення добробуту людей і неухильний розвиток особистості на основі економічної незалежності держави і стабільного економічного розвитку.

Виокремлюють різні типи стратегічних цілей: кількісні (зростання, наприклад, зовнішньоторговельного обороту) та якісні (підвищення конкурентоспроможності товарів на світовому ринку); короткострокові (стимулювання експорту), середньострокові (створення спільних високотехнологічних підприємств з іноземними партнерами) і довгострокові (регіональна інтеграція та довгострокове співробітництво з певними країнами). Наприклад, вступ України до ЄС є не стратегічною метою, а засобом реалізації такої мети.

Реалізація всіх стратегічних цілей повинна бути підпорядкована генеральній меті, а кінцевою метою державної зовнішньоекономічної політики (далі – ЗЕП) є зміцнення і оновлення соціально-економічних відносин у державі.

Окремими цілями з точки зору їх ролі щодо досягнення кінцевої мети можуть бути: а) гармонійними; б) автономними, що не залежать одна від одної; в) суперечливими, що частково перекривають одна одну; г) взаємовиключними, що заперечують одна одну; д) домінуючими, що відображають пріоритети ЗЕП.

Необхідно підкреслити, що зовнішня економічна політика мінлива, нестабільна, оскільки на неї впливають різноманітні внутрішні та зовнішні фактори: соціально-політична ситуація у певній країні і становище в національній економіці, міжнародна ситуація у системі міжнародних відносин тощо.

Зовнішньоекономічна політика може аналізуватись з двох боків: захисного і наступального. Кожна держава залежно від рівня розвитку національної економіки і системи ринкових міжнародних відносин проводить таку ЗЕП, яка відповідає її національним, перш за все, економічним інтересам. В економічній теорії аналізуються такі основні напрями формування і реалізації зовнішньоекономічної політики.

Історично першим напрямом зовнішньої економічної політики на етапі розвитку зовнішньої торгівлі у феодальному суспільстві був меркантилізм (від італ. mercante – купець). Прихильники цієї політики виходили

з того, що основою феодального суспільства був купецький капітал, переважно грошовий. Тому багатство держави ототожнювали з нагромадженням грошей (золота, срібла) і вважали, що зовнішня торгівля як напрям ЗЕП повинна бути зорієнтована на накопичення дорогоцінних металів (реальних грошей) шляхом здійснення політики обмеження імпорту і розширення експорту за допомогою втручання держави та її контролю за станом імпорту та експорту.

Основними засобами обмеження імпорту товарів на внутрішній ринок було мито. До колоній товари могли ввозитись тільки з метрополії, постачання з інших країн обмежувалось або навіть заборонялось.

З розвитком продуктивних сил суспільства і переходом до капіталістичного способу виробництва виникає другий напрям ЗЕП – протекціонізм, завдання якого полягало не в нагромадженні грошей державою, а в захисті національної економіки, національних товаровиробників за допомогою мита і кількісного обмеження імпорту, а іноді й експорту.

З розвитком капіталістичного способу виробництва, підвищенням ефективності виробництва, особливо у промислово розвинутих країнах, політика протекціонізму все більше суперечила економічним інтересам капіталістичних виробників, яким потрібні були нові ринки збуту. Ця політика суперечила експансії капіталу. На шляхах реалізації зростаючого обсягу більш дешевих товарів машинного виробництва постали перепони, створені політикою протекціонізму. Світовий ринок був поділений на сектори, регіональні ринки на основі метрополій та залежних від них країн.

Об'єктивні потреби розвитку капіталістичного виробництва, зростання обсягів виробництва привели до виникнення нового напрямку, концепції "вільної торгівлі", яку розробили представники класичної англійської політичної економії А. Сміт та Д. Рікардо. Головна ідея цього вчення полягала в тому, що найбільшу вигоду, користь отримують країни, які беруть активну участь у міжнародному поділі праці на основі витрат виробництва, або витрат праці (абсолютних – за А. Смітом і відносних – за Д. Рікардо). Ці погляди у подальшому були розвинуті іншими вченими (Е. Хекшером та Б. Олінем), які сформулювали так звану теорію чинників виробництва, а також іншими вченими.

Сутність поглядів прихильників "вільної торгівлі" суперечила поглядам як меркантилістів, так і представників протекціонізму, тому що ліберали рекомендували державі максимально обмежити втручання в економіку, зокрема в зовнішньоекономічну діяльність, передусім у зовнішню

торгівлю. Втручання допускалося лише в окремих випадках: для забезпечення безпеки і зміцнення обороноспроможності країни або централізації державної підтримки експорту, що здійснюється іншою державою.

У сучасних умовах у торговельно-політичній практиці широко використовуються обидва напрями зовнішньоекономічної політики – як протекціонізм, так і політика вільної торгівлі. У "чистому вигляді" вони практично ніколи не використовуються.

Представники індустріально розвинутих країн світу щодо слабо розвинутих країн і сьогодні виступають під гаслом вільної торгівлі, лібералізації ринкових відносин, знищення перепон на шляху руху товарів (кількісні та митні обмеження). Але щодо інших країн, які виробляють більш конкурентоспроможні товари, уряди розвинутих країн проводять політику протекціонізму, якщо внутрішня економіка або відповідні галузі недостатньо конкурентоспроможні на світовому ринку, і тому потребують державного захисту у національних інтересах.

Методичні рекомендації до виконання завдання 9.1

Під час виконання завдань необхідним є проведення аналізу формування та розвитку економічної політики в державі.

Завдання 9.2

Визначення ключових факторів розвитку та здійснення зовнішньоекономічної політики держави в умовах глобалізації.

Методичні рекомендації до виконання завдання 9.2

Під час виконання завдань слід провести Swot-аналіз, шляхом побудови контрольної карти аналізу погроз і можливостей в питаннях розвитку зовнішньої політики держави в умовах глобалізації.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Тема 10. Законодавча та інституціональна база економічної політики в Україні

Теоретичні питання

10.1. Загальні положення макроекономічної стабілізації.

10.2. Сутність фінансової політики держави.

10.3. Особливості ведення грошово-кредитної політики.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Завдання 10.1

Проаналізувати основні положення макроекономічної стабілізації суспільстві.

Методичні рекомендації до виконання завдання 10.1

Зміст макроекономічної стабілізації за варіантом "шокової терапії". У моделі "шокової терапії" макростабілізація, практично, ототожнюється з фінансовою стабілізацією. За цією моделлю слід провести антиінфляційну політику, досягти стабільності цін, що стане достатньою умовою для ефективної роботи ринкових механізмів (попиту, пропонування, рівноважної ціни, конкуренції тощо) і формування в цілому ринкової економіки. Така ідея визначала політику реформ в Україні у 1992 – 1995 роках.

Ліберальний варіант поділяється на ортодоксальний і гетеродоксальний підходи. І той, і інший на перший план висувають антиінфляційну політику, проте з деякими відмінностями.

Ортодоксальний підхід передбачає скорочення дефіциту державного бюджету за рахунок зменшення державних витрат (на державне втручання в економіку, соціальний захист і забезпечення, управління, оборону тощо) і збільшення дохідної бази бюджету (скорочення податкових пільг, підвищення рівня збирання податків, ліквідація позабюджетних фондів тощо). Одночасно проводиться жорстка грошово-кредитна лінія, яка реалізується в політиці "дорогих грошей": обмеження грошової емісії, підвищення облікової ставки відсотка, підвищення норми резервування, скорочення кредитів центрального банку, продаж державних цінних паперів та ін.

Ортодоксальний підхід поділяється, у свою чергу, на два підвиди залежно від вибору економічних стабілізаторів (так званих якорів). За грошового якоря монетаристські методи ґрунтуються на жорсткій бюджетній, податковій, грошово-кредитній політиці за "плаваючого" обмінного валютного курсу. Перелічені методи застосовують для обмеження грошової маси і сукупного попиту. У другому випадку обирається валютний якор, за яким акцент робиться на стабілізації валютного курсу. Впливаючи на курс валют, тримаючи його під контролем, держава знижує інфляційні очікування населення, прив'язує до нього внутрішні ціни, що обумовлює антиінфляційні наслідки.

Світова практика антиінфляційної політики інколи застосовує гетеродоксальний підхід, котрий ґрунтується на підтвердженні інерційної природи інфляції. За своєю природою інфляція породжує високі очікування знецінення грошей, і це робить малоефективною жорстку монетарну та фіскальну політику. Щоб зупинити вплив минулої інфляції на стабілізацію цін, передбачається застосування певної політики доходів. Сутність її полягає у прямому контролі за зарплатою і цінами. Цей контроль охоплює: 1) повне замороження цін і заробітної плати; 2) законодавчі обмеження рівня приросту цін і заробітної плати; 3) укладення угод між урядом та роботодавцями і профспілками щодо цін та зарплати.

Гетеродоксальний підхід не обмежується політикою доходів. Для досягнення позитивного результату контрольоване зростання цін і доходів має доповнюватись антиінфляційними заходами податково-бюджетної та грошово-кредитної політики. Фіскальні та монетарні обмеження мають створити в товарно-грошовій сфері такі умови, за яких ціни та доходи взаємозбалансовані. За інших умов контроль за цінами і доходами спричинить приховану інфляцію, яка зразу стане відкритою після його відміни.

Антиінфляційна політика розраховується на певний період часу, залежно від чого вона може бути або швидкою, або повільною. Стратегія швидкого зниження темпів інфляції означає поступове, крок за кроком, обмеження грошової маси і падіння темпів знецінення грошей. Повільне скорочення грошової маси несуттєво впливає на обсяг виробництва і не призводить до його спаду.

Слід зауважити, що вибір тієї чи тієї стратегії залежить від соціально-економічної та політичної ситуації у країні, від рішучості уряду.

Градуалістський варіант макроекономічної стабілізації. Його часто пов'язують зі структурно-виробничою стабілізацією. З цим можна погодитись, однак за певних умов. У чистому вигляді варіант структурно-виробничої стабілізації ще не застосовувався в жодній із країн з перехідною економікою і може вважатися невипробуваним. Проте деякі його елементи було використано в економіках Японії та Китаю.

Основні характеристики макроекономічної структурно-виробничої стабілізації:

1. Активне державне регулювання економіки способом поєднання прямого впливу на умови і процеси відтворення з фінансовим регулюванням.

2. Реалізація структурної перебудови економіки за допомогою концентрації зусиль держави на перспективних напрямках економічного розвитку та ліквідації наявних диспропорцій.

3. Посилення інвестиційної діяльності держави як за її безпосередньої участі в капіталовкладеннях, так і завдяки стимулюванню інвестиційної діяльності.

4. Широка підтримка вітчизняних товаровиробників.

5. Вибір заходів, що стимулюють кінцевий попит з боку фірм та домогосподарств, а не обмежують його.

Структурно-виробнича стабілізація є антиподом "шокової терапії" і суто фінансової стабілізації. Її зміст охоплює ідеї кейнсіанського вчення, інституціональної теорії, соціал-демократичної та еволюціоністської шкіл. Структурно-виробничий варіант макростабілізації на противагу "шоковій терапії" надає менш важливого значення приватизації, лібералізації цін і зовнішньої торгівлі. Фінансова стабілізація тут похідний елемент виробничої стабілізації. Передбачається, що активна виробнича, інвестиційна, структурна політика сприятимуть швидкій модернізації продуктивних сил, забезпечать зниження витрат, підвищення якості, зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної продукції і, зрештою, приведуть до фінансової стабілізації.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Завдання 10.2

Проаналізувати основні напрями фінансової політики держави. Визначити основні джерела фінансування. Проаналізувати динаміку показників, які відображають ефективність фінансової політики в Україні у 2015 – 2019 роках (млрд грн), дані занести в табл. 7.

Таблиця 7

Динаміка показників, які відображають ефективність фінансової політики в Україні у 2015 – 2019 роках, млрд грн

№ з/п	Показники	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7
1	ВВП номінальний					
2	Доходи зведеного бюджету у % до ВВП					

1	2	3	4	5	6	7
3	Видатки зведеного бюджету у % до ВВП					
4	Державний прямий та гарантований борг у % до ВВП					
5	Доходи населення					
6	Інвестиції в основний капітал у % до ВВП					
7	Рівень інфляції, %					

Методичні рекомендації до виконання завдання 10.2

До джерел фінансування державних інвестицій належать:
кошти державного бюджету;
фінансові ресурси державних цільових фондів;
кошти державних підприємств і установ;
кредитні ресурси, залучені державними органами управління;
інші джерела.

З метою проведення державної інвестиційної політики використовують певні інструменти: державні інвестиції, капітальні вкладення, фінансові інвестиції, реальні та інтелектуальні інвестиції, прямі та портфельні інвестиції, іноземні інвестиції, проценти, дивіденди та ін.

Валютна та грошово-кредитна політика держави передбачає проведення заходів державних органів управління з урегулювання валютних і грошово-кредитних відносин. Основною метою реалізації таких заходів є стабілізація розвитку грошово-кредитної системи країни. Основними завданнями проведення грошово-кредитної політики є: підтримка платіжного балансу, регулювання валютних курсів, організація проведення міжнародних фінансових розрахунків, формування і використання державних золотовалютних резервів, регулювання руху вітчизняного та іноземного капіталу та ін. Така політика охоплює певні сфери, до яких, зокрема, належать: регулювання облікових ставок (дисконтна політика), стримування темпів інфляції та оздоровлення платіжного балансу (дефляційна політика), регулювання валютного курсу (девізна політика), регулювання грошового обігу (антиінфляційна політика), регулювання обсягів банківського кредитування в країні (політика "дорогих" та "дешевих" грошей) та ін.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Завдання 10.3

Необхідно визначити особливості ведення грошово-кредитної політики. На основі зіставлення впливу рівня інфляції економічні процеси.

Методичні рекомендації до виконання завдання 10.3

Під час виконання завдання доцільним є аналіз основних ризиків у процесі здійснення грошово-кредитної політики.

Баланс ризиків для інфляції та економічного зростання в середньостроковій перспективі переважно є симетричним. Найбільш вагомим фактором невизначеності є розвиток ситуації на сході України. У разі сприятливого для України розвитку ситуації зниження премії за ризик збільшуватиме інвестиційну привабливість, що сприятиме припливу капіталу, прискоренню економічного зростання та обумовлюватиме ревальваційний тиск на гривню. Натомість ескалація бойових дій може призвести до погіршення очікувань і негативних соціально-економічних наслідків. Ключовим політичним ризиком для макроекономічної стабільності є повільне впровадження реформ, передбачених спільною програмою України з МВФ, а також затримка або припинення надходження офіційного фінансування. Економічні наслідки такого розвитку подій погіршуватимуться з огляду на наближення пікових виплат за державним та квазі-державним боргом у 2018 – 2019 роках. Невизначеність для інфляційного розвитку також пов'язана з адміністративно-регульованими тарифами, зокрема на енергоносії, що може у короткостроковій перспективі відхилити траєкторію інфляції в обидва боки. У фіскальному секторі найбільш вагомим ризиком для цінової динаміки є підвищення соціальних видатків урядом України більшою мірою, ніж це узгоджується з досягненням цілей щодо інфляції. Ще одним фіскальним ризиком є можливі зміни в державній політиці субсидювання домогосподарств, що має вплив на зміну реальних наявних доходів населення та відповідно на сукупний попит в економіці. Збільшення орієнтації уряду України на фінансування поточних видатків соціального спрямування може призвести не тільки до прискорення інфляції, а і до обмеження державних інвестицій та зростання боргового навантаження, що негативно впливатиме на середньострокові перспективи економічного зростання.

Рекомендована література: основна: [1 – 19]; додаткова: [20 – 26].

Рекомендована література

Основна

1. Гриньова В. М. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / В. М. Гриньова. – Київ : Знання, 2010. – 310 с.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – 5-те вид., оновлене. – Київ : Знання, 2011. – 390 с.
3. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрямки протидії / за ред. В. С. Стешенко. – Київ : НАН України, Ін-т економіки, 2001. – 560 с.
4. Джаман В. Демографія : навч. посіб. / В. Джаман. – Чернівці, 2002.
5. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / за ред. Г. В. Назарової. – Київ : Знання, 2012. – 573 с.
6. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / А. М. Колот [та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук., проф. А. М. Колота ; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – Київ : КНЕУ, 2009. – 711 с.
7. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. – Київ : КНЕУ, 2009. – 711с.
8. Економічна теорія : підручник / за ред. В. М. Тарасевича. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006.
9. Єременко В. Г. Соціальна економіка : навч. посіб. / В. Г. Єременко. – 2-ге вид., адапт. й доп. – Київ : Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. – С. 123–241.
10. Людський розвиток в Україні : соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : (колективна монографія) / [Лібанова Е. М., Макарова О. В., Курило І. О. та ін.] ; за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
11. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – Київ, 2015. – 244 с.
12. Марченко І. С. Інфраструктурна підтримка розвитку ринку праці України: [монографія] / І. С. Марченко. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. – 150 с.

13. Муромцева Ю. І. Демографія : [навч. посіб.] / Ю. І. Муромцева. – Київ : Кондор, 2008. – 300 с.

14. Населення України. Імперативи демографічного старіння. – Київ : ВД "АДЕФ-Україна", 2014. – 288 с.

15. Онікієнко В. В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична монографія] / В. В. Онікієнко. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.

16. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 656 с.

17. Соціальна економіка : навч. посіб. / кол. авт. О. О. Бєляєв, М. І. Дибба, В. І. Кириленко та ін. – Київ : КНЕУ, 2005. – С. 107–121.

18. Соціальна сфера в умовах трансформації економіки / В. І. Куценко, Ю. М. Шевченко, Г. І. Євтушенко, та ін. ; ред. : В. І. Куценко ; НАН України ; Рада по вивч. продукт. сил України. – Київ, 2000. – 284 с. – Бібліогр.: с. 253 – 258.

19. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : [монографія] / за ред. Е. М. Лібанової ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – Умань : Видавець "Сочінський", 2012. – 312 с.

Додаткова

20. Базилевич В. Д. Макроекономіка : підручник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик ; за ред. В. Д. Базилевича. – Київ : Знання, 2005. – 851 с.

21. Базилінська О. Я. Макроекономіка : навчальний посібник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 442 с.

22. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія (Економічна нобелологія) : навч. посіб. / М. В. Довбенко. – Київ : Видавничий центр "Академія", 2005. – 336 с.

23. Долан Э. Дж. Макроэкономика / Э. Дж. Долан, Д. Линдсей. – Санкт-Петербург, 1994.

24. Економічна політика : навч. посіб. / О. О. Бєляєв, А. С. Бебело, М. І. Дибба та ін. – Київ : КНЕУ, 2005. – 287 с.

25. Економічний розвиток і державна політика : навч. посіб. / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін. ; за заг. ред. Ю. Єханурова, І. Розпутенка. – Київ : Вид-во УАДУ, 2001. – 480 с.

26. Круш П. В. Макроекономіка : навч. посіб. / П. В. Круш, С. О. Тульчинська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.

Інформаційні ресурси

27. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

28. Офіційний сайт Національної бібліотеки ім. Вернадського. – Режим доступу : www.biblvnad.org.ua.

29. Офіційний сайт Національного Комітету статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

30. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Дисципліна "Міжнародні стратегії". – Режим доступу : <https://pns.hneu.edu.ua/course/index.php?categoryid=177>.

31. Сайт The World Bank. – Режим доступу : http://info.worldbank.orgg/etools/kam2/KAM_page5.asp.

32. Сайт The World Economic Forum. – Режим доступу : <http://www.weforum.org>.

Зміст

Вступ	3
1. Тематика практичних занять	4
2. Рекомендації до практичних занять	5
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади та джерела даних демографії	5
Тема 1. Методичні засади демографії	5
Тема 2. Чисельність населення та його склад	6
Тема 4. Народжуваність і планування сім'ї	10
Змістовий модуль 2. Особливості ведення економічної політики держави	16
Тема 7. Основні принципи формування і реалізації економічної політики	16
Тема 9. Зовнішньоекономічна політика України за умов сучасної глобалізації	19
Тема 10. Законодавча та інституціональна база економічної політики в Україні	22
Рекомендована література	28
Основна	28
Додаткова	29
Інформаційні ресурси	30

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ДЕМОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

**Методичні рекомендації
до виконання практичних завдань
для студентів спеціальності
291 "Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії"
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Перепелюкова Олена Василівна**
Воронюк Євгенія Валеріївна

Відповідальний за видання *І. П. Отенко*

Редактор *В. О. Дмитрієва*

Коректор *В. Ю. Труш*

План 2021 р. Поз. № 19 ЕВ. Обсяг 32 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

---

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*